

Satira v Květnu (V. Lacina a J. R. Pick)

Čtyři ročníky měsíčníku Květen (1955-1959) přinesly poměrně velký počet satirických příspěvků básnických i prozaických. V obsahu jsou vyčleňovány pod označením *Satira* a jejich frekvence je vyšší než uměleckých próz nebo odborných statí a kritických článků na nejrůznější témata. Ve všech čtyřech ročnících nacházíme nejvíce satirických příspěvků Jiřího Roberta Picka (1925-1983), jejich počet kolísá mezi desíti až dvacíti. Vedle dalších jmen satiriků (L. Aškenazy, J. Boček, J. Filip, J. Noha, L. Smoljak, V. Štíplová, V. Zeman) se však znovu objeví jen jedinkrát jméno uznávaného, ba vůdčího satirika doby, Václava Laciny (1906). Jak dále uvidíme, je to příznačné pro postupující diferenciaci české satiry, a to nejen generační, ale i tematickou a žánrovou.

Václav Lacina, nestor české satiry, vystoupil v prvním ročníku Května v rubrice *Jak začínali* (str. 164-165) sdělením Jak jsem se vedral do literatury, najmě do satiry, jímž se hlásí k Jiřímu Haussmannovi a Karlu Konrádovi, k meziválečným levicovým časopisům, a satiru vidí jako polemiku. V druhé polovině padesátých let vydal Lacina pět knižních titulů, dva básnické, dva povídkové a jeden román - 3. část cyklu *Panstvo se baví*, resp. *nebaví*, nazvaný *Poruč psu*. Oficiální vedoucí postavení v naší satirě měl dotvrzeno i titulem laureáta státní ceny z roku 1953 za povídky souboru *Měšťanské besedy*.

Ani J. R. Pick nebyl v druhé polovině padesátých let žádný začátečník, po básnické prvotině *Bez ubrousku* (1954) vyšel jeho soubor veršů *Ptáci a jiné ryby* (1955) a další sbírky *Parodivan* (1957) a *Kladyátor* (1958) (název a idea podle Lacinova posměšného pojmenování tzv. kladného hrdiny). A v šedesátých letech se nadále rozvíjí Pickova tvorba dramatická - po satirických verších sbírky *Monoléčky* (1961) vydává hry *Trafikant Jan* (1962), *Jak jsem byl zavražděn* (1963) a *Dvě aktovky a diplomatka* (1963).

Vůči Lacinovi se Pick vyjadřuje s respektem, v recenzi¹ jeho sbírky *Dnes a denně* uvazuje o „lesku a bídě“ naší satiry a oceňuje Lacinu jako básníka původního, i když připomíná některé verše epigonské, veršující politické teze. Tudy pak vede další diferenciaci, již měli na mysli i jiní kritikové, počínaje Josefem Hrabákem, přes Vítězslava Kocourka a Zdeňka Podskalského až k Olegu Susovi, který se Pickově tvorbě věnoval soustavněji.

Pickovy epigramy v Květnu se od počátku věnují problémům našeho literárního a kulturního života, jeho obecným i dobovým nedostatkům, pracují převážně se slovní hříčkou a mají občas i záměr kritický, např. epigram *Naši satirikové se učí od klasiků* (str. 121) s pointou o autorovi, který překonal Haška - v pití. Později se objevuje satirický dialog, obvyklý nakonec u Picka vůbec, jakož i parodie, např. z cyklu *Měsíce* - na Milana Kunderu nebo Jiřího Frieda (str. 310). Pozoruhodné jsou útoky na jiné časopisy a jejich nižší úroveň

1 Pro i proti, Květen 2, 1956/57, č. 10, str. 373-4.

uměleckou nebo kritickou, kromě Dikobrazu zvláště na Hosta do domu, který např. „uložil Randáka do hrobečku, aby na něm rostl Trávníček“ (str. 147), nebo vůči Dikobrazu, který neví, že typ má vystihovat (podle dobové poetiky) „podstatu sociálního jevu“. Host je vůbec kritizován nejen pro vůdčí mocenské postavení akademika Trávníčka, který např. zlikvidoval knížky Františka Rachlíka o panu Randákově, ale i pro jakýsi lokální patriotismus, viz Pickův rozhovor V Praze (sešli se dva autoři): První: Píší o tobě v Hostu - zle. Druhý: Co dělat? První: Přestěhovat se do Brna.

Toto konkurenční zaměření se vyskytuje i ve druhém ročníku, kde ironizuje Nový život a kde je brněnská kritika zosobněna Milanem Blahynkou, jehož Pick napadl pro přehnanou chválu Kunderových veršů. Vůbec se Pick „edvazuje“ v tomto období politického „tání“ stále odvažněji, srov. vynikající parodii úvodníku Zapojit se směle do práce - o mládeži, která „se nezapojila v krajích“, jejichž úplný výčet následuje. Nebo v epigramu Známa věc: „... nenadává na poměry u nás jenom cizinec nebo němý“ (str. 218). Ze satiriků Dikobrazu věcně odmítá Karla Bradáče, který se ve Tvorbě č. 18 otřel o Květen svou „veršovankou“ (termín Pickův).

Ve třetím ročníku, kde se počet satiriků obohatil o jména Tomáše Janovice, Milana Schulze nebo Vlastimila Zábranského, bychom už mohli uvažovat o J. R. Pickovi a spol., jak je odmítavě označil Milan Blahynka (viz Pickova reakce ve druhém ročníku na str. 231). Naprostou převahu však mají nadále příspěvky Pickovy, v nichž se repertoár adres obohacuje o Pavla Kohouta v epigramu, početně narostly aforismy, opět převážně zaměřené na výdělečné autory, jimž jde o vilu v Klánovicích a jimž jsou historické romány jen zdrojem příjmů apod. Novum představuje humorná reportáž Z Čech až - až do Batumi, dosti však povrchní, s jedinou výtkou na sovětskou stranu - fronty na ovoce, jehož prý je dost. Je však zřejmé, že se Pick zamýšlí nad smyslem a posláním naší satiry, srovnává ji se světovými autory, za něž pokládá vedle klasiků Martiala a Marka Twaina také vídeňského Petra Altenberga a Karla Krause a pokračuje až k Heinrichu Böllovi.

Místo dalšího rozvoje satiry v Květnu přišel však postupný krach. Byl předznamenán Pickovým epigramem ve třetím ročníku na téma Proč nekritizují? (na lacinovské téma): A. se bojí, že by se moh být, / B. není žádnou osobností, / C. by prý rovněž zasáh rád, / bojí se však, že se nebude hrát / a bude mít nepříjemnosti. Tento epigram už avizoval obnovené problémy s kritickou satirou v době nastávajících dělnicko-rolnických prověrek, jež měly koncem padesátých let zachraňovat zvláště v kultuře a vědě tradiční dogmatické pojetí stranické politiky. Svědčí o tom i některé Pickovy prózy, např. Dialektik (o pseudomarxistických frázích v konkursu) nebo Na škole (katedru nepovede vědec, ale praktik!). Také odpovědi v Anketě k smíchu, naposled společné V. Lacity a Pickovy, svědčí o jistých vyhýbavých rozpacích, zkrátka ticho před bouří.

Prokázalo se to ve čtvrtém ročníku Května z roku 1959: úvahy o tom, že „program všedního dne“ patří už minulosti, že už nedostačuje², směřují k Rezoluci celostátní konference Svazu čs. spisovatelů ve dnech 1. a 2. března 1959 v Praze. Hlavní referát tam přednesl Ladislav Štoll a redakce Května, od 1. čísla anonymní - bez uvádění jmen, otiskuje z něho pasáž o Květnu³. Je plná „princiálních“ výkladů o tom, co Květen měl dělat a neudělal, jak byl ideově nesprávně kritický, jak extrémně reagoval na dogmatické názory, jak vytvářel

² K úvaze a k polemice, Květen 4, 1959, č. 1, str. 1-3.

³ Ze zprávy ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů, Květen 4, 1959, č.3, str. 98-99.

ve své skupině nesprávné teorie atd. Zvonec zazvonil konec 6. číslem, k němuž byl přiložen anonymní lístek Svazu čs. spisovatelů o „důsledném vyrovnání s některými názorovými zmatky a omyly“, „vedoucími k uzavření existence Května a Nového života“ (ta formulace!), kteréžto časopisy nahradí už v září nový literární měsíčník Plamen.

Pickovy příspěvky v tomto kusém čtvrtém a posledním ročníku Května ubývají, omezují se na humorné pseudoreportáže a aforismy čapkovského rodu, dokonce se objevují divadelní recenze z ostravského představení nebo recenze filmová. S dalšími výňatky z referátu L. Štolla paradoxně koresponduje esej Olega Suse O evoluci satirika J. R. Picka⁴, sledující jeho vývoj od Dikobrazu až tam, kde je „Pick - specifika“, když jde od monologu k dialogu, od literární kritiky k společenské, k vnitřní satíře (termín Susův) a nakonec k absurditě; je podle Suse virtuos satiry, i když mu ta pravá ještě chybí, totiž schopnost někdy „sejít z pódia a položit prst přímo na rány světa“. A hned následující, byť nepodepsané Úvahy a postřehy (str. 192), dosvědčují, jak si byl Pick svého úkolu vědom. Viz monolog Pochopení (str. 192), jehož pointa tvoří obraz současné situace satirika ve dvou generacích: o synovi, který páchá nepravosti, se tu praví, že ho otec řezat nebude, leda kdyby mu on, tj. syn, nerozuměl.

Pickovo loučení s Květnem je trpké, ale neodvratné. Ještě si stačí postěžovat na Literární noviny (str. 59 přílohy k 5. číslu Května), které začátkem roku vyhlásily soutěž o nejlepší satirický příspěvek, ale už čtyři měsíce je nechávají ležet bez zveřejnění. Sám se hlásí k takto postiženým autorům. Definitivním rozloučením pak jsou tři Pickovy epigramy v 6. čísle Května (str. 280), adresované netvůřícím divadelníkům, jimž dává za vzor Alfréda Radoka.

Co nyní závěrem k tomuto stručnému přehledu Pickovy satiry v Květnu? Začali jsme srovnáním situace Lacinovy a Pickovy, jejichž jmény byla satira v Květnu předznamenána. Lacina se svým vývojem od humoru k „dikobrazí“ satíře zůstal v Květnu celkem stranou, Pick naopak pomalu směřoval od satiry k humoru, podle Suse až absurdnímu. Netrvalo dlouho, přišla léta šedesátá s jistým uvolněním poměrů na poli umění a kultury a Pick mohl opět ukázat a dokázat, že je prvním mezi prvními z našich literárních satiriků.

A že satira těchto let nebyla jen nějakým efemérním žánrem, naopak že svým způsobem suplovala neexistující oficiální společenskou kritiku, je zjevné i podle dobových svědectví memoárových. Jan Zábrana např. v 2. svazku pamětí Celý život (str. 675) zápisem v roce 1978 připomíná, jak poslouchal rozhlasový přehled satiry: „V pořadu 60 let české satiry, vysílaném na Hod boží dopoledne rozhlasem, se objevila jména V. Laciny a J. R. Picka, která byla deset let tabu a nesměla se nikde vyskytnout.“ To jen na doplnění našich dosud neúplných znalostí o životních a literárních osudech obou protagonistů české satiry: Václav Lacina, jeden z těch, kdo takzvaně „položili legitimaci“, což byl větší hřích než vyloučení ze strany, byl umlčen, podobně jako Jiří Robert Pick, který proslul odpovědí na otázku, kterým směrem by se měl ubírat náš obrozený socialismus: „Daleko od Moskvy.“ A jehož dalším „proviněním“ bylo, že měl příbuzné v USA. Proto podle Zábrany publikoval pod cizími jmény. Až osmdesátá léta mu umožnila další publikace, např. hry *Sen o vzdálených jezerech* (1980) nebo *Smolař ve žluté čepici* (1982), to ale už před brzkou smrtí.

4 O evoluci satirika J. R. Picka, Květen 4, 1959, č. 4, str. 186-191.